
ZORAN JANJETOVIĆ

Asistent-pripravnik, Institut za noviju istoriju Srbije
Beograd, Kneza Miloša 101

PRILOG PROUČAVANJU POLOŽAJA FOLKSDOJČERA U JUGOSLAVIJI 1944-1948.

ABSTRACT: Članak se bavi sudbinom vojvodanskih Nemaca u posleratnoj Jugoslaviji, viđenom kroz pisanje tri glavna dnevna srpska lista - »Politike«, »Borbe« i »Slobodne Vojvodine«. Ti listovi su sporadično i jednostrano izveštavali o položaju Nemaca, a rad ukazuje na te jednostranosti i razloge zbog kojih je do toga došlo.

Nemačka nacionalna manjina u Kraljevini Jugoslaviji je bila najbrojnija, najbogatija i najbolje organizovana manjina u zemlji. Tokom Drugog svetskog rata njena sudbina se razlikovala u različitim delovima zemlje, ali je u uslovima okupacije i rata u kome je Nemačka bila jedan od glavnih aktera, nemačka manjina imala istaknutu ulogu. Zbog svega toga zanimljivo je pratiti kako su tri vodeća srpska lista izveštavala o ovoj velikoj i značajnoj nacionalnoj grupi, koja je najvećim delom (oko 380.000 od ukupnog 500.000) živela na teritoriji Srbije, tačnije u Vojvodini. U članku ćemo pratiti pisanje »Politike«, »Borbe« i »Slobodne Vojvodine« u razdoblju jesen 1944. – kraj 1948. Ti listovi su izabrani kao vodeći i potencijalno najuticajniji, a period 1944 - 1948. zato što je to bilo najburnije razdoblje u životu nemačke nacionalne manjine posle oslobođenja zemlje.

Prve vesti o folksdojčerima pojavile su se krajem novembra 1944, povodom odluka AVNOJ-a od 21. novembra kojima su jugoslovenski Nemci stavljeni van zakona, a njihova celokupna imovina konfiskovana.¹ Odluka se odnosila na sve folksdojčere, sa izuzetkom asimilovanih (koji dakle više i nisu bili folksdojčeri), u braku sa pripadnikom nenemačke nacionalnosti, borcima i pomagačima NOB-a i Nemaca koji se za vreme okupacije nisu izjašnjavali kao Nemci. Stampa je imala zadatak da te oštre mere opravda pred javnošću.

»Borba« je odluke pomenula u članku »Učvršćuje se snaga i jedinstvo naše federativne Jugoslavije«, u kome je pitanje folksdojčera bilo sporedno.² »Slobodna Vojvodina« nije spominjala izričito odluke AVNOJ-a, ali tekst od

¹ Vidi o tome: Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band 5, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien* Düsseldorf, 1961, (dalje Dok.) str. 98E.

² Učvršćuje se snaga i jedinstvo naše federativne Jugoslavije, *Borba*, 23. XI 1944, str. 2.

25. novembra ne ostavlja mesto sumnji da je napisan povodom njih, iako se u članku navode i drugi neprijatelji.³

Uprkos spominjanju četnika i Mađara, glavna oštrica bila je uperena protiv Nemaca: »U našoj Vojvodini postoji jedna narodnost koja se u toku rata učinila u celini odgovornom za nepojamna zlodela.

Ne može se više odvajati nemački narod od hitlerovskog režima, jer se on skoro u celini solidarisao s hitlerovskim zločinima, i čak do kraja ide s Hitlerom u propast. A nemačka manjina u Vojvodini je bila najkrvaviji i najpodmukliji izvršilac firerovih ludačkih planova.

Bilo bi čudovišno toj nacionalnoj manjini dati ona prava koja su odlukom AVNOJ-a zagarantovana nacionalnim manjinama. Nemci više nikakva prava ne mogu imati u našoj Vojvodini. A izvinjavati ih i pravdati ih znači kopati našim narodima jamu.«

Autor članka potpuno je opravdavao princip kolektivne odmazde koji je proglašen odlukom AVNOJ-a od 21. novembra. AVNOJ nije istu meru primenio prema Mađarima (ili Šiptarima koji se u članku ne spominju), iako je Mađarska, a ne Nemačka bila okupator u Bačkoj i Baranji. (Razumljivo je da slične mere nisu primenjene ni prema Hrvatima koji su preko ustaškog režima saradivali sa Hitlerom). Imajući verovatno na umu analogiju koja se nameće po pitanju Mađara, autor članka čini sve da opravda ovu nacionalnu manjinu i da je prikaže u potpuno drugom svetlu od nemačke, ne poričući zločine Mađara:

»Mađarska nacionalna manjina odgovorna je u Bačkoj za mnoga strahovita nedela. Naš napaćeni narod zna ko su krivci, za njih nema ni milosti ni mogućnosti da se sakriju. No mađarska manjina nije u celini učestvovala u tim zločinima po nemačkom odobrenju i tobože mađarsko-oslobodilačkim »načelima«.

Čak nije u celini ni pasivno odobravalala te zločine. Čak ima priličan broj mađarskih antifašista koji su upoznali hortijevsku robiju i položili živote u borbi protiv fašističkog porobljivača«.

Bez ikakvih argumenata autor članka mađarsku manjinu u Bačkoj prikazuje kao pošteniju, dobronamerniju i više antifašističku od nemačke. Ona se u Bačkoj i Baranji našla isto tako okupirana kao i Srbi i ostali, iako u nešto boljim uslovima. Bački Nemci su bili podeljeni u svojim osećanjima prema mađarskoj okupaciji: starije generacije koje su živele u Austro-Ugarskoj su je radije prihvatile od mladih koje su bile radikalnije nemački nastrojene. U svakom slučaju, Mađari su bili ti koji su držali vlast. Nemačka nacionalna manjina je ekonomski i ljudstvom pomagala Rajh, ali odluke su donosili Mađari, a njihovi odnosi sa folksdojčerima su bili daleko od idile.⁴ Trvenja su bila stalna, a sa odmicanjem rata su se pogoršavala, dok se borbenost i spremnost na žrtvovanje bačkih Švaba vremenom smanjivala. Nepravedni prin-

³ Znajmo izjednačiti i znajmo razlikovati »Slobodna Vojvodina, 25. XI 1944, str. 3.

⁴ Vidi o tome: Josip Mirnić, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, Novi Sad 1974, str. 87-89, 101; Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittel-Europa. Band. II, *Das Schicksal der Deutschen in Ungarn*, Bonn, 1956; Lorant Tilkovszky, *Zeitgeschichte der Ungarndeutschen seit 1919*, Budapest, 1991.

cip kolektivne odgovornosti, koji autor članka zastupa, učinjen je još nepravednijim njegovom selektivnom primenom.⁵

Najopširniji članak povodom obespravljanja folksdojčera objavila je »Politika« 24. novembra.⁶ List o tome piše:

»Kao što se vidi, pitanje konfiskovanja neprijateljske imovine nemačkog Rajha i Nemaca, koja se nalazi u našoj državi, rešeno je potpuno i beskompromisno. To je svakako samo mali deo oštete koju naša država potražuje od Nemačke i nemačkog naroda za sva razaranja i nedela počinjena u ovom ratu... Što je glavno, odluka je potpuno izjednačila domaće Nemce negdašnje jugoslovenske državljane, sa Nemcima iz Rajha i proglasila ih neprijateljima našeg naroda. I to s pravom. Pod uticajem nacional-socijalističkog učenja, jugoslovenski Nemci su se i pre izbivanja rata smatrali kao podanici nemačkog Rajha, a svojim neprijateljskim držanjem prema našem narodu za vreme rata bili potpuno solidarni s Nemcima Rajha. Prema tome, veliki je značaj odluke i u tome, što ukazuje na put u rešavanju nemačkog manjinskog pitanja u našoj državi.«

Odluka AVNOJ-a zaista je izjednačila imovinu Švaba sa imovinom Nemaca iz Rajha, odnosno imovinom Rajha. Pri takvom izjednačavanju folksdojčeri su prošli gore nego što su zaslužili: većinu zločina su ipak počinili Rajhsdojčeri (iako naravno ni učešće folksdojčera nije zanemarljivo) i njihovi saveznici: ustaše, Mađari, Bugari, Šiptari i Italijani. Imovina Nemaca iz Rajha i samog Rajha ipak nije bila tako velika na teritoriji Jugoslavije kao imovina folksdojčera. Od nje nije zavisio ekonomski opstanak ni rajhsdojčera ni Rajha. Za razliku od njih, gubitkom privredne i imovinske baze folksdojčeri su izgubili uslove za opstanak u Jugoslaviji.

Autor članka naveo je da su se folksdojčeri još pre rata smatrali državljanima Trećeg rajha, što je besmislena tvrdnja jer je državljanstvo pravna kategorija i niko se ne može »smatrati« državljaninom neke zemlje ako o tome nema službenu potvrdu nadležnih vlasti. Štaviše, da se folksdojčeri nisu mogli »smatrati« državljanima Rajha, pokazalo se najbolje pri odlasku dobrovoljaca iz Bačke u SS jedinice, kada se pojavio problem njihovog državljanstva: zbog odlaska u SS ili Vermaht, Mađarska im je oduzimala državljanstvo, a Treći rajh nije hteo da im da nemačko.⁷ Pre bi se moglo govoriti o sukobu između lojalnosti državi i naciji. Kod mnogih je prevagnula lojalnost prema naciji, ali se oni nikaako nisu mogli smatrati državljanima Rajha.

Pisac članka nastavlja tekst konkretizacijom optužbi na račun folksdojčera:

»Treći Rajh je od svojih manjina u Jugoslaviji napravio jednu moćnu petokolonašku armiju. Sve se to znalo još pre rata, ali niko nije smeo o tome da progovori. Zato već prvog dana rata, 6. aprila 1941, celokupna nemačka manjina stavila se na raspoloženje vojsci trećeg nemačkog Rajha u borbi protiv države u kojoj je živela. Kulturbund se preko noći pretvorio u političku

⁵ Jugoslovenski pravnici su ustali protiv principa kolektivne odgovornosti, koji je u suprotnosti sa čl. 50 Haške konvencije, ali u vezi sa jednom presudom američkog vojnog suda u Nirbergu, (Memorandum Udruženja pravnika FNRJ Organizacije ujedinjenih nacija i Savezničkom kontrolnom savetu povodom presude američkog vojnog suda u Nirbergu, *Politika*, 4. IV 1948, str. 3).

⁶ Nova narodna dobra, »*Politika*,« 24. XI 1944, str. 2

⁷ J. Mirnić, n. d., str. 180;

organizaciju folksdojčera. Privredne ustanove jugoslovenskih Nemaca za nekoliko nedelja su se uključile u privredni sistem nemačkog okupatora u Jugoslaviji. Ko bi sve nabrojao bezbrojna dela sabotaže, izdaje i denuncijacije što su ih Nemci iz Jugoslavije izvršili tih teških dana po našoj državi. Ko bi naveo sve pljačke, otimačine, ubistva, prebijanja i vešanja izvršena od njih nad našim narodom već u aprilu mesecu 1941. godine... Svi odrasli muškarci i žene folksdojčeri prijavili [su] se u nemačku vojsku. Veliki deo njih stupio je odmah u službu Gestapoa i SS trupa. Ko ne zna u Beogradu za one mnogobrojne dželate folksdojčere koji su u bunkerima Ratničkog doma, u logoru u Banjici kao ključari i stražari bili gori i od najgorih pruskih krvnika. Sta je samo počinio Petar Kriger iz Crvenke u Bačkoj, u logoru na Banjici, bilo bi dovoljno da se napiše jedna debela knjiga puna jada, nevolja i patnji. A šta da kažemo o diviziji Princ Eugen? Sastavljena je bila od banatskih folksdojčera i tri godine ništa drugo nije radila nego obilazila Srbiju, Bosnu, Hercegovinu i Crnu Goru, paleći, rušeći i ubijajući. Nemačka uprava u Banatu surova, prostačka, pljačkaška i ubilačka najbolje pokazuje šta bi oni radili sa nama da je kojom nesrećom pobedio Treći Rajh.«

U ovom delu članka autor iznosi izvestan broj poznatih i istinitih činjenica, ali i nekoliko neistina. Paušalno opisivanje zločina i sabotaža olakšava bacanje krivice na celu nacionalnu manjinu. Ovo je bilo delimično i u funkciji izgrađivanja jugoslovenske verzije legende o »nožu u leda«, toliko popularne u Nemačkoj između dva svetska rata. Po nemačkoj verziji, Nemačka je izgubila Prvi svetski rat ne zbog vojnog i ekonomskog sloma, već zbog rovarjenja Jevreja, socijal-demokrata, masona, pacifista i dr. u pozadini. Po jugoslovenskoj verziji koju su mnogi razvijali posle Drugog svetskog rata, u aprilu 1941. Jugoslavija je bila poražena ne zato što se našla na udaru najvećih evropskih sila (i njihovih satelita) već zbog folksdojčerske pete kolone. U skladu sa politikom nacionalnog pomirenja zanemarivala se neborbenost hrvatskih i drugih trupa, a krivica za poraz svaljivala na truli buržoaski režim i švapsku petu kolonu.

Tvrđnja da se već u aprilu 1941. cela nemačka nacionalna manjina stavila u aktivnu službu okupatora preterana je. Izvesna petokolonaška aktivnost je postojala još pre rata i većina Nemaca je dočekala trupe Vermahta sa dobrodošlicom, ali do aktivne kolaboracije većeg obima došlo je tek po završetku aprilskog rata.

Cilj ovih članaka bio je da opravdaju mere novih vlasti protiv folksdojčera. Uprkos zločinima koje su jugoslovenski Nemci počinili za vreme rata, stanovništvo drugih nacionalnosti je ipak moralo biti svesno da svi Švabe nisu zločinci i da se zato ne mogu svi ni kazniti na isti način. Potvrdu ovoga nalazimo i u članku »Slobodne Vojvodine« »Znajmo izjednačiti i znajmo razlikovati« u kome se, između ostalog, kaže: »Međutim u Banatu i Bačkoj se još dešava da neki tobožnji Srbi intervenišu za nemačke petokolonaše, kao da su oni tobože bili poštene.« Očigledno, ljudska čestitost i dobrosusedski odnosi koji su se u mnogim mestima sačuvali uprkos vohoru rata trebalo je da budu potisnuti jednostranom propagandom.

Pomenuti članak »Slobodne Vojvodine« ide i dalje od drugih i u tome što ne pravda samo mere vlade već i poziva stanovništvo na aktivnost protiv folksdojčera: »... Zato naši narodi mogu samo pozdraviti sve mere naše Vojne uprave radi onemogućavanja Švabama da nam u budućnosti nanose zlo, a zato

naši narodi moraju i sami da doprinesu sve da nestane korova izdaje» »Slobodna Vojvodina« kao da za nekoliko dana prejudicira naredbu Vojne uprave o logorisanju radno sposobnih muškaraca nemačke narodnosti i nadzoru nad ostalim folksdojčerskim stanovništvom od 29. novembra 1944,⁸ ako se ne radi samo o podršci lokalnim merama koje su prema Nemcima sprovedene i pre odluke AVNOJ-a i Vojne uprave.

Posle novembarskog stavljanja folksdojčera van zakona, vesti o njima se retko i uzgred pojavljuju u štampi, najviše u člancima koji se bave kolonizacijom.

Izuzetak predstavljaju dva članka »Borbe« iz oktobra 1946 i jedan »Slobodne Vojvodine« iz marta 1947, ali i u njima folksdojčeri služe više kao povod nego kao tema članka. Pa ipak, kroz takve članke i retka spominjanja u drugima, jugoslovenski čitalac (pre svega onaj van Vojvodine) mogao je da nasluti šta se sa folksdojčerima dešavalo za vreme njihovog logorisanja i faktičkog pravnog nepostojanja.

Prvi od pomenutih članaka pojavio se u »Borbi« 23. oktobra 1946, pod naslovom »Folksdojčeri« iz SS-divizije »Princ Eugen« i Kulturbunda – štitenici američke diplomatije.⁹ Tekst je bio u funkciji prepucavanja sa SAD, sa kojima su se odnosi u to doba zaoštrili. U sklopu diplomatskog pritiska na Jugoslaviju, američka diplomatija je pokrenula pitanje logorisanih folksdojčera – američkih državljana. »Borba« je u tome videla samo neopravdani pritisak.

List piše: »Radi se o jednoj grupi Nemaca nastanjenih u Jugoslaviji, koji su se za vreme rata izjasnili da su nemačke narodnosti i tako postali državljani Hitlerovog trećeg rajha.¹⁰ Ovi »folksdojčeri« smešteni su u civilne logore, gde sada očekuju da se reši pitanje njihovog iseljavanja. Za mnoge od ovih lica koje je američka diplomatija uzela u zaštitu, čak ni ambasada SAD u Beogradu nije mogla da utvrdi da su američki državljani.« Po pisanju »Borbe«, američka ambasada je zatražila da budu pušteni svi folksdojčeri koji tek treba da zatraže američko državljanstvo, ali se nije obavezala da ih repatirira, tako da tom zahtevu nije udovoljeno. Nije prihvaćen ni zahtev da američki predstavnici obidu logore za Švabe i utvrde ko je američki građanin a ko ne, jer bi to bilo u suprotnosti sa jugoslovenskim suverenitetom.

U nastavku članka navode se imena nekolicine folksdojčera za koje se zauzela američka diplomatija. Oni su označeni kao ratni zločinci.

Drugi članak sa istom temom izašao je pet dana kasnije.¹¹ List je ponovo optužio američku diplomatiju da radi iz interesa, a ne na osnovu principa: »Američki zvanični krugovi pitanje nijesu postavili kao takvo, nego su mu dali oblik opšteg protesta zbog tobožnjeg »zlostavljanja« i proganjanja američkih državljana po jugoslovenskim logorima, tvrdeći da je nad njima primenjen »sistem ropskog rada«, da im se ne dozvoljava da napuste našu zemlju, pa čak i da ih se šalje u Sovjetski Savez.« Amerikanci su imali prilično tačne informacije o sudbini jugoslovenskih Nemaca, dok je autor članka posredno pokušao da pobi-

⁸ AVII, k. 1661, f. 1, dok. 19.

⁹ »Folksdojčeri« iz SS-divizije »Princ Eugen« i Kulturbunda – štitenici američke diplomatije, *Borba*, 23. X 1946, str. 3.

¹⁰ Ponavlja se propagandna laž da su folksdojčeri automatski postajali državljani Trećeg rajha.

¹¹ Američki folksdojčeri i klevetnička kampanja protiv Jugoslavije, »Borba« 28. X 1946, str. 4.

je istinite navode iz američke note.¹² Ponovljene su ustaljene optužbe na račun držanja folksdojčera za vreme rata. Po navodima »Borbe«, jugoslovenska vlada je u noti od 26. septembra 1946. pokazala spremnost da izade u susret američkoj vladi po pitanju folksdojčera, tj. da preda sve one Švabe kojima američka vlada prizna američko državljanstvo i za koje se obaveže da će ih repatrirati. Potom je navodno američka ambasada uručila spisak od 86 Nemaca koji su 12. oktobra dobili izlazne vize. Uprkos tome, usledila je američka nota od 18. i izjava ambasadora Petersona od 20. oktobra u kojima su iznete pomenute optužbe. Zbog toga je jedan predstavnik američke ambasade izjavio da bi bilo dobro da Peterson na određeni način opovrgne izjavu i na neki način se izvini.

Članak se završava tvrdnjom da je velikodušni gest jugoslovenske vlade imao za cilj da učvrsti prijateljstvo sa »pravim Amerikancima« (što folksdojčeri nisu), koji su prijatelji naše zemlje. Zbog toga su jugoslovenske vlasti bile spremne da navodno puste na slobodu i notorne fašiste.

Ta dva članka pokazuju dvoličnost politike jugoslovenskih komunista prema folksdojčerima: svi su lišeni slobode i imovine, a mnogi i života, pod optužbom da su bili ratni zločinci, a onda se tako galantno »zloglasni fašisti« oslobađaju za ljubav prijateljstva sa »pravim Amerikancima«. Pre će biti da se radi o želji jugoslovenskih vlasti da se na svaki način otarase nacionalne manjine, koja je sama mnogo doprinela takvom svom tretmanu.¹³ Takva odluka je doneta još za vreme rata i nikad nije posebno skrivana, iako nije ni javno propagirana.¹⁴ U svakom slučaju, štampa je trebalo da je na diskretan način učini prihvatljivom.

Treći veći članak samo je jednim delom vezan za folksdojčere. Pojavio se 31. marta 1947. u »Slobodnoj Vojvodini« i obaveštavao je o suđenju vođama nazarenske sekte¹⁵. Nazareni su optuženi za dostavljanje informacija inostranim faktorima, odbijanje vojne službe, kao i zemlje iz agrarnog fonda, nepristupanje sindikatima i drugim transmisionim organizacijama KPJ, te za ilegalno prebacivanje logorisanih Švaba u Mađarsku koji su odatle, uz pomoć mađarskih nazarena, prebacivani u Austriju. Treba istaći da velik broj prebačenih Nemaca nije pripadao nazarenskoj sekti, kao i činjenicu da je od 13 optuženih bilo samo troje Nemaca, dok su ostali bili Srbi (7) i Mađari (4). Optuženi ne-nemačke narodnosti su logorisane Švabe iznajmljivali iz logora za rad na svojim imanjima, a

¹² O životu Nemaca u logorima vidi: Leni Lenz, *Franzta, ich muss dich lassen (mit ergänzenden Beiträgen von Nikolaus Hafner)*, Freilassing, 1957, str. 123; Ludwig Tartenuit, *Setschan. Monografie einer deutschen Gemeinde im Mülleren Banat*, Freilassing, 1962, str. 47; Benedikt Halminger (ur.), *Bukiner Heimatbuch. Werdegang, Aufstieg und Untergang der deutschen Gemeinde Bukin in der Batschka Jugoslawien*, Magstadt, 1974, str. 245, 254; Josef Volkmar Senz (ur.), *Apatiner Heimatbuch. Aufstieg, Leistung und Untergang der donauschwäbischen Gemeinde Abthausen / Apatin im Batscher Land, Straubing* 1960, str. 192, 208, 563-564; Anton Zollitsch, Filipowa. *Entstehen, Wachsen und Vergehen einer donauschwäbischen Gemeinde in der Batschka*, Freilassing, 1957, str. 178, 183; Berte Sohl, *Heideschütz 1809-1945*, Freilassing, 1960, str. 59; Martin Schneider, *Militusch*, Freilassing, 1968, str. 263, 267, 271-273; Dok., str. 351, 368, 375, 387, 397 itd.; O deportacijama u Sovjetski Savez vidi Dok., str. 295-344.

¹³ O omogućavanju bekstva iz logora od strane jugoslovenskih vlasti vidi: Dok., str. 113E.

¹⁴ Vidi Titov intervju »Slobodnoj Vojvodini«: *Nova Jugoslavija nikad neće dozvoliti da u njoj postoje manjine koje neće smatrati nju svojom domovinom, nego neku drugu zemlju*, »Slobodna Vojvodina«, 23. XI 1945, str. 1; vidi takode: Milovan Đilas, *Wartime*, New York, London, 1977, str. 222-223. Proterivanje Nemaca on je nazvao »understandable and justifiable«.

¹⁵ *Danas počinje suđenje izdajničkoj grupi nazarena koji su prebacivali logorisane Nemce u Austriju*, »Slobodna Vojvodina«, 31. III 1947, str. 3.

zatim ih tajno prebacivali preko granice. Ovo je bio jedan od načina za bekstvo iz logora o kome preživeli folksdojčeri najčešće govore.¹⁶ Činjenica da nijedno svedočanstvo koje sam pročitao ne spominje ovu nazarensku grupu govori u prilog mišljenja da pomaganje folksdojčerima nije bilo ograničeno samo na grupu sudenu u martu 1947. Kako se sudenje grupi nazarena može pomiriti sa neospornom željom jugoslovenskih vlasti da se oslobode što većeg broja Nemaca?¹⁷ Odgovor leži u činjenici da nazareni nisu optuženi samo za pomaganje folksdojčerima, kao i u tome što je baš to bila »najopipljivija« tačka optužnice.

Ostale vesti o logorisanim Švabama su retke i uzgredne. Najzanimljivija vest pojavila se u članku »Slobodne Vojvodine« jula 1945. koji govori o zloupotrebama položaja činovnika Uprave narodnih dobara u bivšem nemačkom selu Sekiću.¹⁸ Autor članka optužuje upravnik Babajeva da je mlade Švabice raspoređivao na poslove ne prema fizičkoj snazi već prema lepoti. Na taj način neke od njih su dobile dozvolu da stanuju van logora i dobijaju hranu na trebovanje.

Jedan od rukovodilaca, magacioner Vukašin Crnić optužen je da kod njega rade lepuškaste Švabice od 14-22 godine, »bajagi zato što su sve bolesne na plućima ne mogu podneti teži rad. Nezavisno od toga ovaj »rad« povlači za sobom par cipela za Šustiku, haljinu za Katicu – sve iz magacina narodnih dobara... Kod Vukašina Crnića služi i kuvarica Sofija, lepa, mlada folksbundistkinja. Ona radi kod njega kao kuvarica. U slobodnim časovima služi ličnoj rasonodi magacionera. Sofija je bila premeštena na rad. Tamo se umarala svega dva dana. Na intervenciju magacionera, ona se opet nalazi »u njegovoj službi.«

Rukovodilac konja, Lazica nosi svoju ljubaznicu, opet Švabicu iz logora u Sentu. Dozvoljava joj da skrene na njen bivši salaš. Tamo ona napada radnike i zahteva od njih čaršave, jaja i piliće... Kod baštovana Šandora rade takođe najlepše devojke.«

List još optužuje upravu da se logoraši šetaju po selu i samo »uzgred rade«, te da odlaze u susedni Feketić i tamo kupuju hranu. Pored toga zatočeni Nemci i »politiziraju,« preteći da će oni biti pušteni a da će na njihovo mesto doći Srbi i Mađari.

Taj članak govori o aspektu logorskog života o kome službeni nemački izveštaji čute. Ipak on je na neki način nagovešten u Đilasovim memoarima gde se kaže da je u logorima »prostitucija sa stražarima cvetala«¹⁹. U slučaju Sekića, reč je bilo o nekoj vrsti logorskih kurtizana, a ne o prolaznoj prostituciji radi dobijanja hrane ili odeće.

¹⁶ Lenz, n. d., str. 292; Senz, n. d., str. 197; Philipp Sanders, *Sekitsch erlebte Heimat*, Sensheim, 1977, str. 292; Dok., str. 110E.

¹⁷ Još 16. januara 1946, jugoslovenska vlada je podnela američkoj ambasadi u Beogradu aide-memoir u kome je tražila da američka vlada upotrebi svoj uticaj u Kontrolnom savetu u Berlinu da bi se preostali folksdojčeri prebacili u Nemačku. Izgleda da američka vlada nije bila spremna da podrži taj zahtev. Sledeće godine na konferenciji predstavnika ministarstava inostranih poslova u Londonu, jugoslovenski predstavnik dr Mladen Iveković podneo je memorandum o predviđenom mirovnom ugovoru sa Nemačkom u kome se tražilo da Nemačka preuzme preostalih 100.000 folksdojčera iz Jugoslavije (Dok., str. 113E, 468).

¹⁸ *Nesavesni rad činovnika Uprave narodnih dobara u Sekiću*, »Slobodna Vojvodina,« 27. VII 1945, str. 5.

¹⁹ Đilas, n. d., str. 422-423.

O zloupotrebi fizičkog rada logoraša govori se i u jednom članku s početka 1946.²⁰ U njemu se izvesni Kudrin optužuje da je »upotrebljavao logorsku radnu snagu da mu besplatno radi kao i da mu pravi razne stvari od drveta kao što su stalaže, stolice, sanduci itd.« Ovo bi impliciralo da su folksdojčeri bili plaćeni za svoj rad, što nije tačno. Takav način saopštavanja bio je tipičan za listove onog vremena – o logorima za folksdojčere čitaoci su saznavali samo posredno. U septembru 1945. »Borba« je pisala da problem pri kolonizaciji sela Šupljaje predstavljaju nemački fašisti koji su »zauzeli blizu 80 najboljih kuća.« Logorisanje u najbolje (verovatno najveće) kuće predstavljeno je kao bespravno useljenje.²¹

»Politika« je dva meseca kasnije donela zanimljivo viđenje Švaba od strane kolonista koji su se doselili u njihove kuće.²² Posle opisa bogatih folksdojčerskih kuća, autor članka prenosi navodne reči kolonista: – Mojeg mi boga – razgledajući kuću prekrsti se jedan starac – ovi Švabovi nisu bili pri svojoj pameti! 'Vako dobra zemlja, 'vaki dvorovi, 'vaki mal i sve što duša ište krštenu čovjeku, a njima i to bilo malo! Poslali svoje sinove da popale onu našu sirotinju i da nam k'o zvjeri pokolju čeljad! O ljudi moji, ima li ide ludega svijeta!

Drugi seljak sa jandžikom punim duvana razgledajući bojažljivo rernu zidne peći u istoj kući, primeti na to:

– E sad eto im! Oni popališe naše krovinjare, mi dodosmo u njine dvorove.

Nemamo načina da utvrdimo da li je ovaj izveštaj istinit, ali deluje autentično: on odslikava način mišljenja priprostih napaćenih ljudi iz Bosne, koji su svoju tragediju videli u pojednostavljenom svetlu.

Stereotipe o nekadašnjim nemačkim stanovnicima vojvođanskih sela stvara i članak iz februara sledeće godine.²³ Lj. Stojanović (jedan od retkih potpisanih autora), posle opisa kuće porodice Hekerman u Parabuću, dočarava porodičnu fotografiju: »Oči šetaju po zidu raskošno uređene trpezarije i zaustavljaju se na fotografiji porodice Hekerman. On, gospodin Hekerman, sa zlatnim lancem preko trbuha, sa oštrim izgledom lica, čelično sivih očiju, odaje izgled pruskog oficira. Njegova žena, plava Nemica sa crtom zloće oko usana i njihov sin, visoko potšišan, koji se zadubio u porodični album slika...«

Slika porodice Hekerman nije reprodukovana u listu. Možda je g. Hekerman zaista imao oštar izgled lica, ali se na crno-beloj fotografiji teško moglo videti da je imao »olovno sive oči.« Taj izgled pruskog oficira je najobičniji stereotip, koji nije ograničen samo na naše prostore. Većina »Politikinih« čitalaca nije verovatno znala da su vojvođanske Švabe bile iz raznih delova Nemačke, ali niko iz Pruske. Ona je spomenuta po propagandnoj inerciji, verovatno još u tradicijama Prvog svetskog rata. Visoko potšišana kosa sina verovatno je bila aluzija na pripadnike Hitler Jugenda i drugih nacističkih organizacija.

²⁰ Nesavesni upravnik Uprave narodnih dobara osuđen na 5 godina lišenja slobode »Slobodna Vojvodina«, 26. I 1946, str. 2.

²¹ Kolonisti iz Drvara počeli su da obrađuju banatsku zemlju, »Borba« 27. IX 1945. str. 5.

²² Kako je prvi transport Kozarčana stigao u Čestereg, »Politika«, 21. XI 1945, str. 5.

²³ Kad smo umeli rukovati mitraljezom, ućemo da proizvodimo i biljke za industriju, »Politika«, 18. II 46, str. 5.

Poslednji značajniji spomen folksdojčera u ovom periodu su bili članci u »Borbi« povodom plana da se duž jugoslovensko-austrijske granice naseli oko 40.000 folksdojčera izbeglih iz Rumunije, Mađarske i Jugoslavije.²⁴ U uobičajenom stilu, »Borba« folksdojčere smatra za fašiste (zajedno sa drugim izbeglicama u Austriji) i protivi se da oni dobiju austrijsko državljanstvo, kao i da budu naseljeni duž jugoslovenske granice. Slično je pisala i »Slobodna Vojvodina«.

Kraća vest da je bivši vođa nemačke nacionalne grupe u Jugoslaviji i okupiranom Banatu dr Sep Janko pobeo iz engleskog zarobljeničkog logora u Volfspergu marta 1947. bila je poslednje spominjanje jugoslovenskih Nemaca u tri najveća srpska dnevna lista. Raspuštanje logora za folksdojčere i njihovo ponovno uključivanje u život zemlje od proleća 1948, kao i njihovo iseljavanje nisu registrovani u našim novinama.

O pitanju folksdojčera u Mađarskoj i Čehoslovačkoj naši listovi su pisali mnogo otvorenije, iako kratko.²⁵ Jedan članak o Čehoslovačkoj je bio prilično opširan,²⁶ mada bez detalja koji bi kompromitovali bratsku slovensku zemlju.

U periodu 1944-1948. »Borba«, »Politika« i »Slobodna Vojvodina« nisu se sistematski bavile sudbinom do rata najbrojnije nacionalne manjine u Jugoslaviji. Staviše, sudbina obespravljenih i inkriminiranih Švaba bila je sistematski prećutkivana u želji da se na celu nacionalnu manjinu svali krivica za nacističke zločine. Vojvodanski (i jugoslovenski) folksdojčeri jesu učestvovali u ratnom pohodu Hitlerove Nemačke, kao i u ratnim zločinima, ali oni nisu bili jedini koji su na jugoslovenskom prostoru okrvavili ruke, poneli se nelojalno prema svojoj državi ili se borili protiv partizana. Za svoje grehe oni su ispaštali više nego druge nacionalne manjine, ili neki jugoslovenski narodi zbog interesa visoke državne politike novih jugoslovenskih vlastodržaca. Štampa je imala zadatak da takvu politiku opravda. Vesti o folksdojčerima su najčešće sporedne u člancima koji se bave drugim temama, kao što su kolonizacija ili gazdovanje dobrima konfiskovanim od Švaba. Folksdojčeri se redovno spominju samo u člancima o sudenjima ratnim zločincima (koji u ovom radu nisu razmatrani), ali i u njima oni čine manjinu optuženih: većina su Rajhsdojčeri, Mađari, Srbi u Banatu i Hrvati u Sremu. Zbog toga ovi članci nemaju izraženu antifolksdojčersku notu.

²⁴ *Zar će stranci – fašisti postati austrijski državljani?* »Borba«, 13. I 1947, str. 3; *Esterajhiše folksštine negoduje protiv masovnog davanja austrijskog državljanstva fašističkim izbeglicama u Austriji*, »Borba«, 2. II 1947, str. 2; *Austrijske vlasti nameravaju da u selima Južne Koruške nasele oko 40.000 folksdojčera*, »Borba«, 11. II 1947, str. 5; *Austrijske vlasti nameravaju da u selima Južne Koruške prema jugoslovenskoj granici nasele oko 40.000 folksdojčera*, »Slobodna Vojvodina«, 11. II 1947, str. 1; *Protestna nota vlade FNRJ povodom vesti o naseljavanju folksdojčera u Južnoj Koruškoj i Štajerskoj*, »Slobodna Vojvodina«, 22. II 1947, str. 1.

²⁵ *Pitanje Nemaca u Mađarskoj*, »Politika«, 5. VIII 1945, str. 2; *Od trećeg februara iz Čehoslovačke iseljeno 50.000 Nemaca*, »Politika«, 16. IV 1946, str. 3; *U toku ove godine većina Nemaca u Čehoslovačkoj biće iseljena?* 19. IV 1946, str. 3; *U pograničnim oblastima Čehoslovačke žive sada Česi*, »Politika«, 25. IV 1947, str. 2; *Pitanje Nemaca u Mađarskoj*, »Slobodna Vojvodina«, 7. VIII 1945, str. 9.

²⁶ *U pograničnim oblastima Čehoslovačke žive sada Česi*, »Politika«, 25. IV 1947, str. 2.

ZORAN JANJETOVIĆ

PRILOG PROUČAVANJU POLOŽAJA FOLKSDOJČERA U JUGOSLAVIJI
1944-1948.*Rezime*

Izopštenje i razvlašćivanje vojvodanskih Nemaca zbog njihovog držanja za vreme Drugog svetskog rata našlo je oskudan i vrlo antinemački odraz u pisanju tri najveća srpska lista »Politika«, »Borba« i »Slobodna Vojvodina«. Krajem 1944, u vreme kad su im oduzeta sva prava i imovina, zadatak štampe je bio da opravda mere novih vlasti prema folksdojčerima i celu nacionalnu manjinu prikaže kao zločince. Posle toga vesti o Nmcima su sporadične i oskudne, i dalje opterećene germanofobijom. Najvažniji događaj u životu vojvodanskih Nemaca u periodu 1945-1948 – raspuštanje logora u kojima su bili zatočeni, štampa uopšte nije registrovala.

ZORAN JANJETOVIĆ

A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE POSITION OF THE VOLKSDEUTSCHERS IN YUGOSLAVIA 1944-1948

Summary

The ostracism and dispossession of the Germans in Vojvodina as a result of their comportment during the Second World War, was recorded in scarce, anti-German terms by three major Serbian papers »Politika«, »Borba« and »Slobodna Vojvodina«. The Volksdeutschers were most frequently mentioned in the press towards the end of 1944, when their rights and property were taken away. The newspapers' assignment was to justify the authorities' measures against them and to depict the entire national minority as criminals. After this period news about Germans were sporadic and scarce but were still marked by an anti-German note. The most important event in the life of the Germans of Vojvodina in the period between 1945 and 1948, their release from prisons in which they had been kept, was never mentioned in the press.